

УДК 339.54

Г. В. Солодковська,
старший викладач кафедри міжнародної торгівлі
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті систематизовано основні підходи щодо визначення механізму формування торговельної політики країни, сформульовано їх базові принципи, переваги та недоліки. Визначено підходи, які превалюють в сучасній практиці формування торговельної політики країни.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: торговельна політика країни, «модель суспільного вибору», теорія гегемонічної стабільності, системний підхід, соціально-орієнтований підхід, державно-орієнтований підхід.

АННОТАЦИЯ. В статье систематизировано основные подходы к определению механизма формирования торговой политики страны, сформулировано их базовые принципы, преимущества и недостатки. Определено подходы, которые преобладают в современной практике формирования торговой политике страны.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: торговая политика страны, «модель общественного выбора», теория гегемонической стабильности, системный подход, социально-ориентированный подход, государственно-ориентированный подход.

ANNOTATION. The article reviews the scientific approaches for trade policy formulating. The author identified their main principals, advantages and disadvantage. Most used in modern trade policy forming approaches are identified in the article.

KEY WORDS: country's trade policy, «social choice model», hegemonic stability theory, system approach, social-oriented approach, state-oriented approach.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій та прагнення багатьох держав світу проводити транспаренту та відповідальну політику в усіх сферах зробили можливим для значної частини країн світу спостереження за змінами в торговельній політиці на різних рівнях: національному, регіональному, міжнародному. Наразі існує безліч електронних баз даних провідних міжнародних організацій та національних статистичних відомств

країн, які дають змогу всім зацікавленим особам відслідковувати зміни у показниках, які характеризують торговельну політику країни, таких як ставки митного тарифу, рівень нетарифних обмежень, ступінь захищеності національного ринку від іноземної конкуренції тощо. Проте відкритим залишається питання формування торговельної політики, пріоритетів та факторів, які впливають на прийняття рішень, методів, які використовуються для реалізації національних економічних інтересів саме завдяки інструментам торговельної політики. Лібералізація міжнародної торгівлі та збільшення ступеню відкритості економік одночасно роблять країни більш залежними від своїх торговельних партнерів. Як наслідок, виникає потреба в дослідженні підходів до формування торговельних політик та, зокрема, механізмів та інструментів, які застосовуються для кращого розуміння потенційної поведінки контрагентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання механізмів формування торговельної політики країни в різні часи займалися такі економісти, як: Андрійчук В. Г., Кулішер І. М., Циганкова Т. М., С. Коен, М. Трібллок, Дж. Оделл, Д. Лейк [1—3, 6, 7, 9, 10], та, попри існування загальної теорії зовнішньої торгівлі та торговельної політики, потребують подальшого дослідження та систематизації механізми, інструменти та принципи формування торговельної політики країни.

Постановка завдання. Для формування торговельної політики необхідним стає систематизація існуючих теоретичних підходів до її розробки та виявлення їх основних переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних роботах західних та вітчизняних науковців існує кілька позицій щодо визначення поняття торговельна політика. Це пов'язано в першу чергу з тим, що дане явище можна розглядати з точки зору як економіки, так і політики. Торговельна політика складається з переговорів, імплементації, перегляду, захисту та поновлення торговельних законів, інститутів, практик і стосується міжнародного обміну та обігу товарами, послугами, капіталом, технологіями, людьми. Відповідно до Т. М. Циганкової, «органічною складовою зовнішньоекономічної політики є політика зовнішньоторговельна, яку можна визначити як певний курс дій урядових і владних структур, використання таких принципів, методів та інструментів впливу на розвиток зовнішньої торгівлі країни, завдяки яким забезпечується досягнення визначених цілей та реалізація

національних інтересів» [1, с. 27]. Зміст, структура та напрями зовнішньоторговельної політики визначаються такими складовими: експорт та імпорт (товарна та регіональна структури, обсяги, співвідношення, динаміка); мито та митні податки (елементи митного тарифу, система товарної класифікації тарифу, структура тарифу, методи визначення країни походження товару, види та рівень ставок мита; склад та рівень митних податків); кількісні обмеження (види, контингенти, рівень); нетарифні методи регулювання (технічні бар'єри, адміністративні формальності, валютно-кредитне регулювання тощо); підтримка національного експорту (фінансово-кредитна, податкова, валютно-кредитна, організаційно-технічна тощо).

Теоретичне підґрунття визначення сутності торговельної політики та механізмів її формування базується на класичних та сучасних теоріях міжнародної торгівлі, оскільки саме в них висвітлено два основних напрями розвитку торговельної політики – протекціонізм та лібералізація, а також виявлено основні методи та інструменти впливу держави на структуру та обсяги міжнародної торгівлі. Принцип порівняльних переваг, вперше описаний Давидом Рікардо, сформував теоретичну основу для традиційної теорії торгівлі і виклав раціональну підставу для існування вільної торгівлі. Цей принцип свідчить, що навіть якщо країна виробляє всі товари дешевше, ніж інші країни, вона буде вигравати на спеціалізації експорту свого відносно дешевого товару (або на товарі, що має порівняльну перевагу).

Деякі представники класичної економічної теорії вважали, що порівняльна перевага була обумовлена відмінностями в технології виробництва. Пізніше теоретичні розробки визначили відмінності у забезпеченості факторами виробництва як головну основу для порівняльних переваг. Традиційний торговельний аналіз визнає користь державного втручання (протекціонізму), на випадок якщо недосконалість ринку створювала необхідність тимчасового захисту нових галузей, хоча механізм прямих субсидій, як і раніше, вважався більш бажаним. Але це були винятки із загального принципу, який проголошував тотальне домінування системи вільної торгівлі.

Традиційна теорія була поставлена під сумнів, тому що часто виявляла неспроможність пояснити фактичну модель торгівлі. Ретельні емпіричні дослідження показують, що багато теоретичних припущень моделі: досконала конкуренція, повна зайнятість,

досконала мобільність факторів виробництва між країнами, наявність нерухомих факторів між ними — не завжди відповідають як дійсності, так і теоретичним передбаченням. Крім того, введення припущень про диференціальний ефект пізнання, позитивні зовнішні і технічні зміни, пов'язані з різними видами економічної діяльності, створили теоретичну модель, за якої можливість отримання низьких (якщо такі є) доходів від торгівлі для країн, які спеціалізуються на трудомісткій продукції з низькою доданою вартістю є перманентними [4, с. 12—16].

Деякі аналітики намагалися змінити, розширити або відкинути деякі припущення традиційної теорії торгівлі. Деякі представники нових теорій міжнародної торгівлі та торговельної політики посилаються на роль ефекту від масштабу та недосконалість конкурентних ринків у визначенні моделі внутрішньогалузевої торгівлі між промислово-розвиненими країнами. Ця точка зору привела деяких з них до дискутування з приводу субсидування певних галузей, щоб дати їм стратегічну перевагу на олігополістичних міжнародних ринках.

Сучасна література з питань торгівлі та зростання також підкреслює, що в динамічних умовах, порівняльні переваги можуть бути створені на основі людського капіталу, освіти, технології і продуктивності. Дані фактори також зазнають значних змін внаслідок турбулентності сучасного середовища ведення бізнесу. Інші відповіді надходять від теоретиків, що піддають сумніву аргументованість принципу порівняльних переваг, стверджуючи, що абсолютна або конкурентна перевага є більш надійним показником торгових результатів. Червоною ниткою в цих різних теоріях виступає думка про те, що торгівля може сприяти зростанню за рахунок розширення ринків, сприяння конкуренції та поширення знань.

Визначення сутності торговельної політики, а отже й кола питань якими вона опікується змінювалось поступово з розвитком економічної та політичної думки суспільства. Спочатку до сфери торговельної політики відносились питання виключно регулювання експортно-імпортних потоків, що було безпосередньо пов'язано з пануванням у світі меркантилістських ідей, які зосереджували значну увагу саме на сфері матеріальної торгівлі. Пізніше з переходом господарських відносин на новий рівень, із зростанням кількості транзакційних міжнародних угод, появою мережі транснаціональних корпорацій питання торговельної політики

країни почали торкатися й суміжних сфер — фінансів, споживання та виробництва, перерозподілу людських потоків між країнами .

Починаючи з другої половини — кінця минулого сторіччя більше уваги приділяється розумінню торговельної політики як інструменту, що дозволяє через перерозподільний ефект досягти підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Так, Дж. Шот аналізуючи участь США у різноманітних угодах щодо створення зон вільної торгівлі, виокремлює спроможність засобів торговельної політики забезпечувати досягнення загальнонаціональних пріоритетів розвитку через систему міждержавних торговельних переговорів [8]. Відповідно до поглядів Коен [10], торговельна політика визначається як «кінцевий продукт урядових рішень, що прагне збалансувати економічні та політичні важелі для досягнення державних внутрішніх та зовнішніх цілей». Отже, ми можемо говорити, що під механізмом формування торговельної політики країни розуміється система процедур, що передбачають вплив держави на зовнішню торгівлю країни для досягнення національних інтересів через проведення переговорів; імплементацію, перегляд, захист та поновлення торговельних законів, інститутів, практик.

Загалом, у сучасній науковій думці існують два основні напрямки роз'яснення механізму розробки торговельної політики: з погляду економічної та політичної науки (рис. 1).

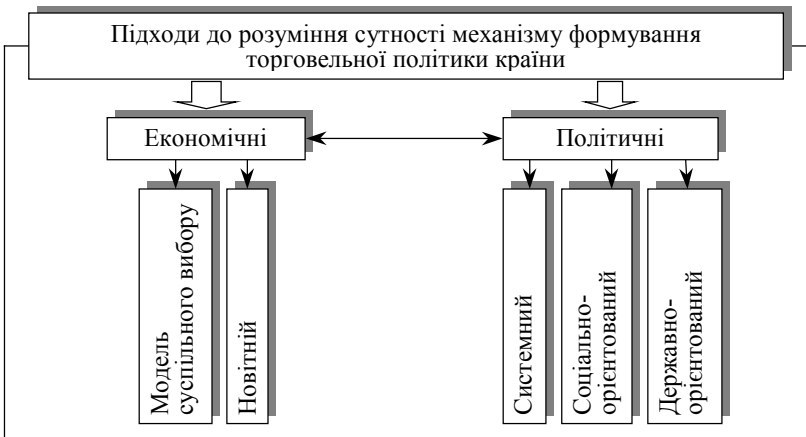

Рис. 1. Класифікація підходів до розуміння сутності механізму формування торговельної політики країни (розроблено автором)

В основу економічного пояснення покладено «модель суспільного вибору». Сутність даної моделі полягає у взаємодії та протиборстві споживачів та фірм, «які під впливом власного економічного інтересу об'єднуються в дві протилежні організовані групи та прагнуть прийняття відповідних заходів торговельної політики» [9, с. 230]. Наприклад, такими заходами можуть виступати скасування або навпаки підвищення митних тарифів на імпорт певної групи товарів, коли споживачі, прагнучи мінімізувати власні витрати, лобіюватимуть елімінацію тарифів, а фірми, навпаки, шукаючи захисту від іноземних конкурентів — підвищення існуючого рівня мита. В даній моделі не остання роль відводиться уряду — інстанції, яка встановлює остаточний варіант заходів торговельної політики, враховуючи побажання сторін та загальнонаціональні інтереси.

Відповідно до існуючої наукової думки в даній моделі існує значна можливість переважання інтересів фірм над інтересами споживачів унаслідок більшої здатності фірм до мобілізації власних ресурсів та використанню їх заради лобіювання своїх інтересів. Споживачі в даному випадку виступають більш розпорошеною групою, організація якої потребуватиме значних інформаційних та трансакційних витрат. Відповідно до даної моделі більшу здатність до врахування власних інтересів у процесі формування торговельної політики країни мають ті суб'єкти, які можуть об'єднуватись у невеликі за розміром організовані групи, з точно визначеними задачами та значним фінансовим інтересом у випадку власного виграшу [11].

Незважаючи на свої переваги, такі як простота, зручність, мінімальна кількість учасників процесу, «модель» має ряд недоліків, які були пізніше виявлені та поясненні іншими науковцями. Одним з основних недоліків цієї моделі в сучасних економічних умовах пов'язаний з таким проявом глобалізації, як інституціоналізація. Так, «модель суспільного вибору» не враховує все більш зростаючої кількості різних міжнародних організацій та їх реального та потенційного впливу на розробку торговельних політик окремих країн. Дана модель була найбільш популярна в 1950—1960-х роках минулого сторіччя, коли ані Світова організація торгівлі, ані МВФ та Світовий банк ще не здійснювали такого значного впливу саме на питання торговельної політики. З іншого боку, розвиток інтеграційних процесів у світі створив нових суб'єктів формування торговельної політики — інтеграційні угруповання.

Ще одним елементом, не прийнятим до уваги в «моделі суспільного вибору», є вплив на прийняття рішень у процесі формування

будь-якої політики ідеологічних поглядів. Так, Дж. Кау та Т. Руїн [4] відзначають здатність певних індивідів до пожертви власними інтересами на користь суспільних. Підтвердженням даної гіпотези може слугувати існування різних програм на підтримку сталого розвитку та справедливої торгівлі. Наразі, до подібних програм ініційованих ООН, приєдналась значна кількість як універсальних, так і спеціалізованих міжнародних організацій (наприклад Міжнародна організація з кави). Крім цього, як відзначає Дж. Оделл [7, с. 140—160], спрощення поділу суб'єктів на споживачів та виробників не враховує ряду важливих винятків. Так, внаслідок зростання міжнародної кооперації національні виробники дуже часто виступають імпортерами товарів, необхідних для виробництва кінцевого продукту, а компанії-експортери можуть побоюватись ескалації ставок мита, що може привести до аналогічних дій країн — імпортерів їх товару.

З точки зору політичної науки, існує три основні підходи до визначення сутності процесу формування торговельної політики країни: системний підхід, соціально-орієнтований та державно-орієнтований підходи. Системний підхід розглядає формування торговельної політики країни як результат взаємодії між державами, а також як функцію від їх відносної могутності на світовій арені [5]. Деякі автори відзначають важливість саме системного рівня як базису для проведення порівняльного аналізу торговельної політики різних країн. Останніми десятиріччями науковці почали розвивати відхилення від даного підходу — теорію гегемонічної стабільності. Відповідно до Дж. Лейка [6], теорія гегемонічної стабільності передбачає існування у світі держави-гегемона, яка бажає та здатна нести витрати на підтримання відкритої та вільної системи міжнародної торгівлі. Згідно з С.Філліпс [8], формування торговельної політики відбувається при взаємоврахованні функціонування різних рівнів торговельної політики — білатеральному, субрегіональному, півкульному та мультирегіональному. Відповідно до соціально-орієнтованого підходу державні інститути виступають лише ареною для вирішення суперечок між різними соціальними та політичними групами, для прийняття конкретного політичного рішення вигідного для однієї з груп інтересів. Державно-орієнтованому підходу притаманна гармонізація прагнень груп інтересів з метою максимізації вигод від торговельної політики та мінімізації витрат на її зміну та впровадження при домінуванні державних інституцій над групами інте-

ресів, через створення та зміну правил гри для них, а часом і їх ігноруванням.

У сучасній практиці формування торговельної політики країн можна виявити переважання елементів різних підходів у певних державах залежно від рівня їх економічного розвитку, соціальної свідомості, структури політичної системи та ступеню замученості до міжнародної торгівлі. Більшість країн з демократичним устроєм прагнуть реалізувати «модель суспільного вибору», як гарантію реалізації прав своїх громадян, проте внаслідок існування недосконалих ринкових механізмів та зростаючого впливу глобалізаційних процесів можна виявити й прихильників теорії гегемонічної стабільності та державно-орієнтованого підходу. В Україні наразі відзначається схильність до застосування державно-орієнтованого підходу з виокремленням пріоритетних для влади груп інтересів.

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження, ми можемо говорити, що під механізмом формування торговельної політики країни розуміється система процедур, що передбачають вплив держави на зовнішню торгівлю країни для досягнення національних інтересів через проведення переговорів, імплементації, перегляду, захисту та поновлення торговельних законів, інститутів, практик. Проаналізувавши існуючі підходи до розуміння сутності процесу прийняття рішень при розробці торговельної політики певної країни, можна зробити висновок, що основним недоліком кожного з вищенаведених підходів є, по-перше, їх обмеженість у врахуванні повного кола суб'єктів, залучених до формування торговельної політики, розподіл повноважень між ними та можливість емпіричного розрахунку можливих наслідків від прийняття певного конкретного рішення на користь однієї з груп суб'єктів. На нашу думку, подолання цих недоліків можливе при одночасному врахуванні можливостей суб'єктів різних рівнів — споживачів та виробників на корпоративному, органів державної влади та політичних партій на національному, іноземних держав, інтеграційних угруповань та міжнародних організацій на наднаціональному.

Література

1. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ. Кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 920 с.

2. Кулишер И. М. Основные вопросы международной торговой политики. — М.: ООО «Социум», 2002. — 479 с.
3. Андрийчук В. Г. Вектори розвитку. Зовнішньоекономічна політика в контексті стратегії економічного і соціального розвитку України // Політика і час. — 2004. — № 7—8. — С. 5.
4. Gibbs M. TRADE POLICY NATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES POLICY NOTES New York, June 2007. — 88 p.
5. Ikenberry, J, Kake D., Mastanduno M. The State and American Foreign Policy, Fourth Edition, World Peace Foundation and the Massachusetts Institute of Technology, New York, 1998. — p. 457.
6. Lake D. 1993, Leadership, hegemony, and the international economy: naked emperor or tattered monarch with potential? International Studies Quarterly, n. 37, pp. 459—489.
7. Odell, J. 1990, Understanding international trade policies: an emerging synthesis. World politics, 43: pp.139—167.
8. Schott, J. Free Trade Agreements: US Strategies and Priorities, Institute for International Economics, Washington DC, 2004 — p. 568.
9. Treblicock M., Howse R. The Regulation of International Trade, Routledge, New York. — 1995, p. 750.
10. Cohen S, Blecker R., Whitney P. Fundamentals of US Foreign Trade Policy, Westview Press, Oxford, 2003 — [Електронний ресурс] — Режим доступу -http://www.bu.edu/ir/files/2010/06/Syllabi_IR_789_Gallagher.pdf
11. Van Rompey K. Revising Uruguay's trade policy: owards the negotiation of a free trade agreement between Uruguay and the United States, [Електронний ресурс] — Cuadernos Del CLAEH, vol.3 n. 94—95, pp. 121 — 141, 2007, Режим доступу — http://socialsciences.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0797-60622007000100002&Ing=eng&nrm=iso

Статтю подано до редакції 11.04.11 р.

УДК 338.246.025.2

І. А. Савченко,
аспірант кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

КОНКУРЕНЦІЯ ТА ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ: СУТНІСТЬ, ЕВОЛЮЦІЯ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено та класифіковано наукові погляди вчених на сутність і еволюцію категорії «конкуренція». Проведено дослідження тенденцій та передумов виникнення і розвитку гло-